

výši příjmů a prestiží, zřetelná např. v akademických povoláních.

Pojednání o *společenských třídách a třídním boji* (1949) je věnováno 100. výročí Komunistického manifestu a má význam potud, že dává preciznější představu o Parsonsově vztahu k marxismu, který se však ukazuje dosti málo centrální. Přiznává Marxovi pokrok proti starším utilitaristickým teoriím v tom, že objevil strukturovanost zájmů; podobně přiznává celkem šest momentů moderní společnosti, které potenciálně vedou k třídnímu boji, popřípadě k funkčním konfliktům. Domnívá se však, že tyto momenty, které také odmítá fatalizovat, jsou společné kapitalistické i socialistické variantě průmyslové společnosti. Dalšími jeho tezemi jsou a) zosťování třídního boje vlivem předkapitalistických reziduí, b) převaha etnické solidarity nad třídní, c) primát vzoru *povolání* před vzory vlastnictví a směny v novodobé společnosti (je to soustava profesí, která tvoří onen instituční rámec, jenž teprve umožňuje zkoumat ekonomické zákonitosti tržního mechanismu).

K otázce funkčních konfliktů se Parsons vrací ještě z jiné strany, pozoruhodným rozborem *agresivity ve společenské struktuře průmyslových společností* (1947). Ve výkladu socializačního procesu dítěte je důležitý poukaz na specifické nejistoty dívek a chlapců, známé už v souvislosti s „mládežnickou kulturou“, z níž je zde vyzdvihován zvláště neurotický kult mužnosti a násilí (jako revolta proti civilní rutině a střizlivosti všedního dne). Parsons si dále všímá sklonu mladých lidí k nedůtklivému sebepečování, které vyplývá z inkongruence rodinných a profesionálních rolí; odtud dochází k traumatickému zklamání a někdy k přijetí paranoických vzorů („spiknutí“). Dalším zdrojem agresivních reakcí bývá primát funkční výkonnosti průmyslové společnosti, který zvyšuje existenční nejistotu a zároveň — krajním ukázněním citů a bezprostředních impulsů — v lidech hromadí nevybité emoce. Konečně si Parsons všímá i faktu, jak moderní racionalizační proces rozbíjí tradiční jistoty a symbolické soustavy; to vede u některých skupin k „fundamentalistické“ reakci (248), tj. ke křečovitému důrazu na zproblematizované skupinové hodnoty.

Příkladem, jak Parsonsova sociologie se pokouší zvládat i aktuální témata současných dějin, je studie o *německé sociální struktuře před nacismem* (1942), která sborník uzavírá. Význam tu má zjištění, že stará správní byrokracie v Německu jednak předchází industrializaci, jednak si podržuje moc a prestiž vedle individualistického kapitalismu, do jehož procesů regulativním způsobem zasahuje. S tím jde paralelně mimořádně vysoká formalizace statusu a jeho symbolů (titulace, uniformy) i mimo vlastní povolání, např. v manželství, které má v Německu vysloveně neromantický charakter. Tato formalizace je doplněna únikovým romantismem spíše kolektivistického typu (proti anglosaskému individualistickému romantismu, jehož prvky pronikají i méně formální sférou po-

volání a intimněji pojatým manželstvím). Z těchto prvků německé společnosti se rodí možnost radikálně nové, protievropské struktury, antiburžoazní, vojensko-nacionalistického fundamentalistického povstání (279n).

Nakonec lze říci, že podnětnější než kritické zjištění, co kategorie Parsonsovy sociologie vidět *neumožňují*, se zdá závěr, že tyto kategorie se v mnohém přece jen ukazují plodnými a schopnými postihnout řadu důležitých strukturálních problémů moderní společnosti. Také sám Parsons se projevuje jako daleko méně nudný myslitel, než se zdá podle učebnicových informací.

Bedřich Loewenstein

Obzor problémů vědy o vědě

G. M. Dobrov, *Nauka o nauce. Vvedenie v obščee naukoznanie*.

Naukova dumka, Kiev 1966. Str. 270.

Kijevský historik vědy a techniky G. M. Dobrov, který je sám původní erudicí technik, patří nejen k nejspěšnějším průkopníkům vědy o vědě v SSSR, ale také k průkopníkům kvantitativních, matematicko-statistických a kybernetických metod v této oblasti. Jeho kniha je prvním systematickým a souhrnným zpracováním problémů vědy o vědě, které vyšlo v ruštině. Nesporným kladem této obšířlé monografie je skutečnost, že se opírá nejen o početné zahraniční výsledky, ale také o některé analytické studie kijevské skupiny, kterou autor sám vede.

Kniha je rozdělena na tyto kapitoly: Předmět a metoda vědy o vědě, Informační přístup k dějinám vědeckotechnického pokroku, Studium obecných rysů vývoje vědy, Lidé vědy, Problémy vědecké organizace práce vědeckých pracovníků, Plánování cest vědy, Vědecká prognostika. Z tohoto přehledu je patrné, že kniha zahrnuje nejdůležitější aspekty pojmu „vědy“ v jeho soudobé interpretaci. Kniha je vybavena obsáhlým statistickým materiálem, který je čerpán jak ze sovětských, tak také z mezinárodních pramenů. Autor také účelně používá k zobrazení některých základních vztahů blokových schémat, jak je běžné v technických vědách.

První kapitola shrnuje některé obecné úvahy o vědě o vědě a podává také informaci o některých nejstarších pracích na tomto poli (mezi ně patří nepochybně úvaha manželů Ossovských z roku 1936 a práce Bernalovy z konce třicátých let).

Druhá kapitola tvoří jakási prolegomena ke kvantitativní analýze fenoménu vědy. Proto autor na předním místě klade otázku adekvátních ukazatelů. Zde ovšem by bylo třeba požadovat, aby byly přesněji diferencovány různé významy mnohoznačného termínu „věda“. Tento termín totiž označuje některé jevy, které mají charakter poznávací činnosti (epistemický aspekt vědy), charakter určitých systematicky uspořádaných dat jisté povahy (informační aspekt vědy), charakter sociálních a institucionálních jevů (institucionální aspekt vědy, sociální aspekt vědy aj.).

Důraz, který G. M. Dobrov klade na pro-

blematiku měření a adekvátních ukazatelů tohoto měření, je tedy plně na místě, ovšem s tím, že je třeba zkoumat záruky, že jsou měřeny (a případně také srovnávány) identické jevy. Souhlasím také s Dobrovem v tom, že běžně uváděné parametry pro rozsah a růst vědy (například počet lidí angažovaných ve vědě, rozsah a dynamika nákladů, investic, publikace, citace aj.) jsou značně hrubé a ne vždy dostatečně spolehlivé. Z těchto důvodů je nepochybně velice perspektivní takový přístup k vědecké činnosti, který G. M. Dobrov charakterizuje jakožto informační přístup.¹ Z tohoto hlediska se věda jeví jako složitá dynamická informační soustava, kterou člověk vytvořil k získávání, analýze a zpracování informací určité povahy. Je možno dodat, že také produkty té činnosti, kterou obvykle jsme ochotni pokládat za vědeckou, mají povahu užitečné informace, takže tyto produkty se upotřebením neničí nebo neopotřebovávají, jako produkty materiálně výrobní činnosti.

S informačně teoretickým přístupem k činnosti ve vědě souvisí i významná okolnost, které autor po zásluze věnuje pozornost: Sledujeme-li růst vědy v posledních desetiletích, zejména exponenciální trend růstu publikační aktivity, musíme si uvědomit, že věda pracuje nejen „do zásoby“, jak se někdy říká, ale také „jen do zásuvek stolu“. Přitom v posledních letech koeficient účelného využití informačního bohatství, které věda produkuje, má zjevně sestupnou tendenci. Nesdílím však s autorem názor, že již tento fakt může být důvodem k znepokojení. Uvážíme-li pragmatickou povahu vědecké informace jakožto prostředku optimalizace a ekonomizace rozhodování, je zřejmé, že prostor alternativ, z nichž volíme jedno z možných reálných rozhodnutí, neustále roste. V tomto smyslu se věda stále více stává poznáním možných světů než jen poznáním nebo prohlubujícím se poznáním aktuálního světa. Z těchto důvodů roste přirozeně množství těch alternativ, které sice nejsou prakticky realizovány, které však musí být prozkoumány proto, aby mohly být realizovány jiné, výhodnější alternativy. Současně s těmito jevy dochází ovšem v průměru k zkracování té časové mezery, která je mezi skutečným objevem a jeho praktickou realizací.

Kladem kapitoly o obecných rysech vývoje vědy je zejména skutečnost, že se neomezuje na pouhé sledování základních trendů vývoje některých parametrů, které charakterizují rozsah činnosti ve vědě, ale že poukazuje také na některé vnitřní souvislosti. Také zde se ukazuje plodnost informačního přístupu k vědě, například při rozboru mechanismu vzájemného vztahu a vzájemných působení jednotlivých věd. Autor zde rozebírá některé typické jevy moderní vědy: procesy integrace a diferenciací, vznik nových syntetických nebo hraničních oborů apod. Snad by bylo účelné doplnit tyto části rozbo-

dynamiky klasifikace věd, a to nejen rozbohem klasifikační struktury soudobé vědy, ale také rozbohem struktury, povahy a geneze problémů, které vedou k vědecké činnosti.

Další dvě kapitoly se týkají specificky sociologických problémů vědy a vědeckého života. Statistický rozbor těch lidí, kteří jsou činní ve vědě, se přitom opírá o poměrně bohatý, z větší části sovětský materiál. V této souvislosti se omezím na formulace některých požadavků, které by po mém soudu mohly doplnit jinak užitečný rozbor sociálních a sociálně organizačních podmínek činnosti ve vědě: Bylo by možno podrobněji rozebrat psychologické a sociálně psychologické předpoklady tvůrčí činnosti ve vědě (například v souvislosti s problémem stability nebo mobility distribuce talentů v dané společnosti), problémy struktury těchto talentů apod. Nedostatečně je po sociologické stránce rozebrán pojem vědy jakožto povolání. (To je ostatně slabinou celé literatury z oblasti sociologie vědy, neboť dnešní situace by vyžadovala mnohostranně rozvinutí dnes již klasické studie Weberovy.) K dalším problémům sociologie vědy, které by vyžadovaly samostatnou a zejména objektivně kritickou analýzu, patří problematika institucionalizace vědy, problémy sociální kontroly ve vědeckém životě, otázky vztahu vědy a mocensko-politické struktury, problémy autonomie a heteronomie vědeckého života aj.

Autoru jistě nelze vytýkat, že pracoval hlavně se sovětskými prameny a že se na rozboru těchto pramenů snažil ukázat velikost a sílu sovětské vědy. Kritický čtenář u nás, který prožil události ve vědeckém životě v padesátých letech, ví ovšem velmi dobře, že pod hesly o vzoru sovětské vědy byl někdy u nás prosazován duch vědeckého dogmatismu a monopolismu některých škol a názorů, že i sovětská věda prošla v minulých letech těžkým obdobím nesnadného boje o ozdravení, o odstranění atmosféry obav a kontroly strachem, že se postupně zbavovala důsledků administrativních zásahů zvenčí, které byly původně vydávány za „vědecké diskuse“. Z těchto důvodů bude čtenář patrně požadovat kritičtější pohled na uvedené problémy sociologie vědy. Stejně tak kritičtější a patrně mnohem střídavější pohled by bylo třeba věnovat otázkám plánování a řízení vědy. Je pravda, že systém plánování vědy se poprvé systematicky rozvinul v socialistických zemích. Nelze však zapomínat, že tento systém vyrostl ve spojitosti s direktivně centralistickými metodami společenského řízení, že si vyžádal vytvoření nákladného byrokratického aparátu, který někdy může skutečně tvůrčím vědcům nejen pomáhat, ale i škodit. (Stačí uvážit jen tak jednoduché věci, jako je schválení a zajištění vědecké cesty do zahraničí.) Velice sympaticky zní citát o hereticiích ve vědě (str. 159). Tento citát je z úvah V. I. Vernadského z roku 1903! Kritický čtenář si ovšem

¹ Autor této recenze se pokusil o vypracování velice podobného přístupu k fenoménu vědy, který charakterizoval jakožto komunikační model vědy.

Viz např. L. Tondl: *Problémy sémantiky*, Praha, Academia 1966.